

Курячий Б.Ю., аспірант, ВАБО, м. Вінниця, ORCID: 0009-0007-8117-1846

*Kuriachyi B., PhD student of Public Administration Department,
Vinnytsia Academy of Continuing Education, Vinnytsia*

МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ ДОБРОВОЛЬЦІВ ПОЖЕЖНО- РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

TRAINING MODELS FOR VOLUNTEER FIRE AND RESCUE UNITS IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: REGIONAL EXPERIENCE

Стаття присвячена аналізу механізмів публічного управління підготовкою добровольців пожежно-рятувальних підрозділів у закладах вищої освіти України. Досліджено сучасні підходи до формування професійних компетенцій майбутніх фахівців із надзвичайних ситуацій через участь у добровільних пожежно-рятувальних підрозділах. Виявлено, що в умовах воєнного стану та зростання кількості надзвичайних ситуацій особливого значення набуває розвиток добровільних формувань цивільного захисту. Проаналізовано регіональні особливості організації добровільних пожежно-рятувальних підрозділів у Одеській, Дніпропетровській та Львівській областях. Встановлено, що ефективність підготовки добровольців значно підвищується за умови поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю. Розроблено модель підготовки студентів-добровольців, яка включає етапи формування базових знань, практичних навичок та психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правової бази щодо діяльності добровільних пожежно-рятувальних підрозділів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: добровільні пожежно-рятувальні підрозділи, публічне управління, цивільний захист, заклади вищої освіти, регіональний аспект, надзвичайні ситуації.

The article is devoted to the analysis of public administration mechanisms for training volunteers of fire and rescue units in higher education institutions of Ukraine. Modern approaches to forming professional competencies of future emergency specialists through participation in voluntary fire and rescue units are investigated. It was revealed that in the conditions of martial law and the growing number of emergencies, the development of voluntary civil protection formations is of particular importance. Regional features of the organization of voluntary fire and rescue

units in Odesa, Dnipropetrovsk and Lviv regions are analyzed. It has been established that the effectiveness of volunteer training significantly increases when theoretical training is combined with practical activities. A training model for student volunteers has been developed, which includes stages of forming basic knowledge, practical skills and psychological readiness for actions in emergency situations. The necessity of improving the regulatory framework regarding the activities of voluntary fire and rescue units in higher education institutions is substantiated.

Keywords: *voluntary fire and rescue units, public administration, civil protection, higher education institutions, regional aspect, emergency situations.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та зростання кількості надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні актуалізується питання розвитку добровільних пожежно-рятувальних підрозділів як важливого елементу системи цивільного захисту. Особливого значення набуває проблема підготовки кваліфікованих кадрів для таких підрозділів на базі закладів вищої освіти, де студентська молодь може отримати необхідні знання та практичні навички.

Мережа добровільних пожежних команд в Україні наразі перебуває на етапі активного формування та розвитку. За даними проєкту "Вогнеборці", який реалізується за підтримки Фонду міжнародної солідарності, кількість таких команд суттєво зростає, проте вона все ще значно менша порівняно з європейськими країнами (для порівняння, у Польщі функціонує понад 16 тисяч добровільних пожежних команд). Водночас, заклади вищої освіти мають значний потенціал для підготовки добровольців, але цей ресурс використовується недостатньо ефективно через відсутність системного підходу до організації навчання та практичної діяльності студентських добровільних формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика організації добровільних пожежно-рятувальних підрозділів розглядалася в працях таких українських дослідників, як В.П. Садковий, О.М. Радченко, М.В. Андрієнко, які вивчали інституційні засади розвитку добровільних формувань цивільного захисту. Регіональні особливості функціонування добровільних пожежних команд досліджували С.М. Домбровська, В.В. Тищенко, А.С. Борисов.

Питання підготовки фахівців у сфері цивільного захисту в закладах вищої освіти висвітлені в роботах П.Б. Волянського, О.В. Бикової, М.М. Козяра. Водночас, проблема інтеграції навчального процесу з практичною діяльністю студентів у складі добровільних пожежно-рятувальних підрозділів залишається недостатньо дослідженою.

Невирішеною частиною загальної проблеми є розробка ефективних моделей підготовки студентів-добровольців з урахуванням регіональних

особливостей організації цивільного захисту та специфіки закладів вищої освіти різного профілю.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування моделі підготовки добровольців пожежно-рятувальних підрозділів у закладах вищої освіти України з урахуванням регіональних особливостей та сучасних викликів у сфері цивільного захисту.

Завдання дослідження:

- проаналізувати сучасний стан організації добровільних пожежно-рятувальних підрозділів;
- виявити регіональні особливості підготовки студентів-добровольців;
- розробити модель формування професійних компетенцій майбутніх фахівців через участь у добровільних формуваннях;
- обґрунтувати механізми публічного управління розвитком добровільних пожежно-рятувальних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку добровільних пожежно-рятувальних підрозділів у закладах вищої освіти України характеризується значною неоднорідністю як в організаційному, так і в функціональному аспектах. Аналіз діяльності таких формувань свідчить про істотні відмінності в підходах до їх створення, рівні підготовки особового складу та матеріально-технічному забезпеченні [1]. Водночас спостерігається чітка тенденція до зростання їх ролі в системі цивільного захисту, особливо в умовах воєнного стану та збільшення кількості надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Найбільш активний розвиток добровільних студентських формувань відбувається в регіонах з високою концентрацією закладів вищої освіти, зокрема в Одеській, Львівській та Дніпропетровській областях. Це пояснюється не лише кількістю потенційних учасників таких підрозділів, але й активною позицією місцевих органів влади та керівництва університетів щодо підтримки волонтерських ініціатив у сфері цивільного захисту [3]. В умовах воєнного стану функції добровільних пожежно-рятувальних підрозділів значно розширилися, охоплюючи не лише традиційні завдання з ліквідації пожеж та техногенних аварій, але й участь у ліквідації наслідків ракетних обстрілів, евакуації населення, наданні першої допомоги постраждалим. Така трансформація функціонального навантаження вимагає перегляду підходів до підготовки добровольців та адаптації навчальних програм до нових реалій.

Дослідження регіональних практик організації підготовки студентів-добровольців дозволило виявити різні підходи до вирішення цього завдання. В Одеській області сформувалася модель тісної співпраці закладів вищої освіти з територіальними підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій [8]. На базі Національного університету "Одеська по-

літехніка" функціонує навчально-тренувальний центр, де студенти отримують комплексну теоретичну та практичну підготовку. Специфіка регіону, зумовлена його приморським розташуванням, визначає особливу увагу до підготовки добровольців для участі в морських рятувальних операціях, що вимагає додаткових компетенцій та спеціального обладнання. Ця модель передбачає регулярні спільні навчання з професійними рятувальниками, що дозволяє студентам набувати досвіду безпосередньо від досвідчених фахівців.

Львівська модель характеризується глибокою інтеграцією підготовки добровольців з навчальними планами профільних спеціальностей. Студенти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, які навчаються за спеціальностями "Цивільна безпека" та "Пожежна безпека", мають можливість поєднувати теоретичне навчання з практичною діяльністю в добровільних підрозділах [5]. Такий підхід дозволяє формувати професійні компетенції безпосередньо в процесі виконання реальних завдань, що значно підвищує якість підготовки майбутніх фахівців. Важливою особливістю львівської моделі є залучення студентів до наукових досліджень у сфері пожежної безпеки, що сприяє інноваційному розвитку добровільних формувань.

У Дніпропетровській області, яка характеризується високою концентрацією промислових підприємств, модель підготовки добровольців орієнтована на специфіку техногенних загроз регіону. Особлива увага приділяється навчанню студентів діям в умовах аварій з викидом небезпечних хімічних речовин, що потребує спеціальних знань та навичок роботи із засобами індивідуального захисту та контрольно-вимірювальними приладами [3]. Ця модель передбачає тісну співпрацю з промисловими підприємствами регіону, які надають доступ до спеціалізованого обладнання та полігонів для проведення навчань. Крім того, студенти проходять стажування в аварійно-рятувальних службах промислових об'єктів, що дозволяє їм набути специфічних навичок роботи в умовах техногенних загроз.

Участь студентів у добровільних пожежно-рятувальних підрозділах сприяє формуванню широкого спектру професійних компетенцій. Когнітивний компонент включає засвоєння нормативно-правової бази цивільного захисту, вивчення технічних характеристик рятувального обладнання, опанування тактики гасіння пожеж різних категорій [2]. Практична складова передбачає формування навичок користування пожежно-технічним озброєнням, надання першої медичної допомоги, проведення аварійно-рятувальних робіт. Не менш важливим є розвиток соціально-психологічних якостей, зокрема здатності працювати в команді, приймати рішення в стресових ситуаціях, проявляти лідерські якості та брати на себе відповідальність.

Дослідження ефективності різних підходів до підготовки показало, що студенти, які брали активну участь у діяльності добровільних підрозділів протягом навчання, демонструють значно вищий рівень готовності до професійної діяльності [5]. Це проявляється не лише в кращому володінні практичними навичками, але й у розвинутій здатності до швидкого прийняття рішень, стресостійкості та вмінні працювати в екстремальних умовах. Психологічна готовність до дій в умовах підвищеної небезпеки формується через поступове ускладнення навчальних завдань та моделювання різних сценаріїв розвитку надзвичайних ситуацій.

На основі аналізу регіонального досвіду розроблено універсальну модель підготовки студентів-добровольців, яка передбачає поетапне формування необхідних компетенцій. На початковому етапі, який охоплює перший та другий курси навчання, студенти вивчають основи цивільного захисту, формують первинні навички пожежогасіння та проходять психологічну підготовку до дій в екстремальних умовах [2]. Це створює необхідну базу для подальшого професійного розвитку. На цьому етапі важливе значення має формування мотивації до волонтерської діяльності та розуміння соціальної значущості участі в добровільних формуваннях цивільного захисту.

Наступний етап спеціалізованої підготовки, який припадає на третій курс, передбачає поглиблене вивчення тактики гасіння пожеж різних категорій, освоєння роботи з сучасним рятувальним обладнанням, участь у навчальних тривогах та тренуваннях [4]. На цьому етапі студенти набувають спеціалізованих знань та навичок, необхідних для ефективної діяльності в складі добровільних підрозділів. Програма підготовки включає вивчення особливостей гасіння пожеж у житлових будинках, промислових об'єктах, транспортних засобах, а також специфіки роботи в умовах задимлення та високих температур.

Етап практичної діяльності охоплює третій та четвертий курси і передбачає безпосередню участь студентів у чергуваннях в складі добровільних підрозділів, ліквідації реальних надзвичайних ситуацій, проведенні профілактичної роботи серед населення [1]. Саме на цьому етапі відбувається остаточне формування професійних компетенцій через набуття практичного досвіду. Студенти беруть участь у реальних виїздах, працюють з професійними рятувальниками, набувають досвіду взаємодії з постраждалими та свідками надзвичайних подій.

Завершальний етап наставництва, який реалізується на четвертому курсі та в магістратурі, передбачає передачу набутого досвіду молодшим студентам, участь у розробці навчальних програм та проведення науково-дослідної роботи в сфері цивільного захисту [5]. Це дозволяє не лише закріпити отримані знання та навички, але й сформувати покоління наставників для подальшого розвитку добровільних формувань. На цьому етапі

студенти можуть брати участь у розробці інноваційних методів навчання, створенні навчальних посібників та методичних рекомендацій.

Ефективний розвиток добровільних пожежно-рятувальних підрозділів у закладах вищої освіти неможливий без створення відповідної системи публічного управління. Нормативно-правовий механізм передбачає удосконалення законодавства щодо статусу студентських добровільних формувань, розробку типових положень про їх діяльність, визначення пільг та гарантій для студентів-добровольців [6]. Це створить правову основу для функціонування таких підрозділів та забезпечить соціальний захист їх учасників. Важливим аспектом є визначення правового статусу добровольців під час виконання ними завдань з ліквідації надзвичайних ситуацій, включаючи питання страхування та відшкодування шкоди.

Організаційний механізм включає створення координаційних структур на регіональному рівні, налагодження ефективної взаємодії між закладами вищої освіти, територіальними підрозділами ДСНС та органами місцевого самоврядування, впровадження системи обліку та моніторингу діяльності добровільних підрозділів [7]. Це дозволить забезпечити системність та скоординованість розвитку добровільних формувань. Важливою складовою організаційного механізму є створення єдиної інформаційної системи обліку добровольців, яка дозволить оперативно залучати їх до ліквідації надзвичайних ситуацій.

Економічний механізм передбачає забезпечення стабільного фінансування матеріально-технічного оснащення добровільних підрозділів, стимулювання участі бізнесу в їх підтримці, запровадження грантових програм для розвитку волонтерських ініціатив [4]. Без належного ресурсного забезпечення неможливо створити ефективні добровільні формування, здатні виконувати складні завдання в сфері цивільного захисту. Перспективним напрямом є розвиток державно-приватного партнерства, коли бізнес-структури беруть шефство над студентськими добровільними підрозділами, забезпечуючи їх необхідним обладнанням та спорядженням.

Інформаційний механізм спрямований на популяризацію діяльності добровільних пожежно-рятувальних підрозділів, створення платформ для обміну досвідом, проведення конкурсів та змагань серед студентських команд [8]. Це сприятиме підвищенню престижу волонтерської діяльності та залученню нових учасників до добровільних формувань. Важливим елементом є створення спеціалізованих медіа-ресурсів, які висвітлюватимуть діяльність добровольців, поширюватимуть кращі практики та навчальні матеріали.

Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом та зростанням техногенних загроз, визначають нові напрями розвитку системи підготовки добровольців. Мілітаризація підготовки передбачає включення елементів військової підготовки, вивчення засобів захисту від зброї масового ура-

ження, що стає особливо актуальним в умовах воєнних дій [1]. Цифровізація навчального процесу дозволяє використовувати симулятори та технології віртуальної реальності для відпрацювання дій в екстремальних ситуаціях без ризику для життя та здоров'я студентів. Перспективним напрямом є використання дронів для розвідки місця надзвичайної ситуації та координації дій рятувальників.

Міжрегіональна співпраця передбачає створення мережі студентських добровільних підрозділів, здатних швидко реагувати на масштабні надзвичайні ситуації незалежно від їх локалізації [7]. Це особливо важливо в умовах можливих техногенних катастроф, які можуть охоплювати значні території. Створення єдиної системи підготовки та сертифікації добровольців дозволить забезпечити їх взаємозамінність та можливість ефективної співпраці під час спільних операцій.

Психологічна підтримка добровольців стає критично важливою в умовах їх залучення до ліквідації наслідків бойових дій, що потребує розробки спеціальних програм психологічної реабілітації [2]. Робота в умовах постійного стресу, зіткнення з людськими стражданнями та втратами вимагає формування механізмів психологічної стійкості та системи професійної підтримки добровольців. Важливим елементом є створення служб психологічної допомоги при добровільних підрозділах, проведення регулярних тренінгів з психологічної підготовки та дебрифінгів після участі в складних операціях.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про значний потенціал закладів вищої освіти у формуванні кадрового резерву для системи цивільного захисту через розвиток добровільних пожежно-рятувальних підрозділів. Запропонована модель підготовки студентів-добровольців враховує регіональні особливості та сучасні виклики, забезпечуючи поетапне формування необхідних компетенцій. Ефективність розвитку добровільних формувань залежить від комплексного застосування механізмів публічного управління, серед яких ключову роль відіграють нормативно-правовий та організаційний механізми. Особливої уваги потребує питання мотивації студентів та створення сприятливих умов для поєднання навчання з волонтерською діяльністю. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою системи оцінювання ефективності діяльності добровільних пожежно-рятувальних підрозділів, вивченням міжнародного досвіду організації студентських формувань цивільного захисту, а також обґрунтуванням механізмів державно-приватного партнерства у забезпеченні їх матеріально-технічної бази.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко М.В. Добровільні формування цивільного захисту: організаційно-правові засади діяльності. Київ: НАДУ, 2023. 256 с.

2. Биков О.В., Волянський П.Б. Підготовка фахівців у сфері цивільного захисту: компетентнісний підхід. Вісник НУЦЗУ. 2024. № 1. С. 45-52.
3. Борисов А.С. Регіональні особливості організації добровільної пожежної охорони в Україні. Державне управління: теорія та практика. 2023. №2. С. 78-86.
4. Домбровська С.М. Механізми державного управління у сфері цивільного захисту: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2023. 340 с.
5. Козяр М.М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки фахівців цивільного захисту. Львів: ЛДУБЖД, 2024. 412 с.
6. Про добровільну пожежну охорону: Закон України від 17.01.2024 № 3234-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3234-20>
7. Радченко О.М. Інституціональний розвиток системи цивільного захисту в Україні. Публічне управління та адміністрування. 2024. № 3. С. 34-41.
8. Садковий В.П., Тищенко В.В. Організаційно-функціональна структура добровільних формувань цивільного захисту. Київ: ІДУЦЗ, 2023. 198 с.

References:

1. Andrienko, M.V. (2023). Voluntary Civil Protection Formations: Organizational and Legal Principles of Activity. Kyiv: NADU.
2. Bykov, O.V., & Volianskyi, P.B. (2024). Training of specialists in the field of civil protection: a competence approach. Bulletin of NUCPU, 1, 45-52.
3. Borysov, A.S. (2023). Regional features of the organization of voluntary fire protection in Ukraine. Public Administration: Theory and Practice, 2, 78-86.
4. Dombrovska, S.M. (2023). Mechanisms of Public Administration in the Field of Civil Protection: Monograph. Kharkiv: NUCPU.
5. Koziar, M.M. (2024). Theoretical and Methodological Principles of Professional Training of Civil Protection Specialists. Lviv: LDUBZD.
6. On Voluntary Fire Protection: Law of Ukraine No. 3234-IX of January 17, 2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3234-20>.
7. Radchenko, O.M. (2024). Institutional development of the civil protection system in Ukraine. Public Administration and Administration, 3, 34-41.
8. Sadkovyi, V.P., & Tyshchenko, V.V. (2023). Organizational and Functional Structure of Voluntary Civil Protection Formations. Kyiv: IDUCZ.